

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИЧЕТНІСТЬ ДО ЗЛОЧИНУ Й СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ В ЗАПОРОЗЬКІЙ СІЧІ ТА НА ЗЕМЛЯХ ДОНСЬКИХ КОЗАКІВ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 4(39), с. 79–86

Дослідження спрямоване на визначення особливостей розвитку кримінального права на землях Запорозької Січі та донських козаків, а також встановлення кримінально-правових заходів козацької старшини щодо причетних до злочину осіб та співучасників злочину.

У Запорозькій Січі та на землях донських козаків протягом XVI–XVIII ст. не було писаного права. Правосуддя серед запорозьких і донських козаків здійснювалося на підставі звичаєвого права. Козацька старшина була самостійна у прийнятті рішення про застосування до членів козацької громади відповідного покарання за злочин. Уряди Речі Посполитої та Московської держави не втручались у відправлення правосуддя на Січі й Дону. Законодавство цих держав у вищезазначений період не поширювалося на землях запорозьких і донських козаків. Законодавство Російської імперії почало проникати на землі донських козаків тільки з кінця XVIII ст. Управління та правосуддя Запорозької Січі до останніх днів свого існування здійснювалося на підставі “військових звичаїв”.

Питання розвитку права на землях Запорозької Січі та донських козаків було предметом дослідження В. Б. Броневського, М. Ф. Владимирського-Буданова, О. Ф. Кістяковського, Д. І. Любченко, Г. Г. Небрятенко, С. В. Рогової, Д. І. Яворницького та ін. учених. Між тим, аналізу правових документів, які містили свідчення про здійснення правосуддя щодо приховувачів злочинців, осіб, які придбавали або збували вкрадене, а також осіб, які скоювали злочин у складі злочинних угруповань, не проводилося.

Розглянемо особливості розвитку кримінального права на землях Запорозької Січі і донських козаків та встановлення кримінально-правових заходів козацької старшини щодо причетних до злочину осіб і співучасників злочину.

У Запорозькій Січі судьями була військова старшина, яка провадила правосуддя в паланках, а також у самій Запорозькій Січі. Кошовий отаман мав найвищу судову владу в Запорозжжі. До нього зверталися козаки в разі, якщо були незадоволені рішенням запорозької старшини паланки або куреня.

Г. Ф. Міллер, який вивчав устрій і побут запорозьких козаків у другій половині XVIII ст., зазначав, що серед запорожців було заведено не мати писаних законів, “коих имеют и не желают, опасаясь умаления их вольностей, и словом лишение всех Гражданских порядков, кроме одного безпрекословного послушания вушним, особливо же их Атаману Кошевому” [8, 39]. На думку Д. І. Яворницького, запорожці не визнавали законів, що застосовувалися в Гетьманщині, “як не згідних з духом малоросійського народу, й замінили писані польські закони (Д. І. Яворницький під польськими законами мав на увазі Литовський Статут та німецьке магдебурзьке право — прим. Авт.) здоровим розсудом і введеними звичаями” [17, 188].

Так, наприклад, в ордері кошовому отаману Запорозької Січі, надісланому 2 липня 1768 р. київським генерал-губернатором Федором Воейковим, говориться: "...чтоб никто из подчиненнаго вам войска Запорожскаго козаков, от своих мест отнюдь отлучаться и к сей шайке пристать не осмелился, под опасением жесточайшаго по обыкновениям войска Запорожскаго права наказания" [16, 198]. Під "обыкновениями" в Запорозькій Січі розумілося звичаєве право, яке застосовувалося до злочинців.

У Запорозькій Січі основними видами злочинів були злочини проти особи та проти власності. Якщо злочин мав майновий характер, то до винного застосовувалися штрафні санкції, якщо було скоєно вбивство, то злочинця зазвичай позбавляли життя.

Причетних до злочину осіб запорозькі козаки карали так само, як і основних злочинців. Як писав Жан-Бенуа Шерер (Йоганн Бенедикт), у Запорозькій Січі "переховувача або скупника краденого карали так само, як злодія" [16, 181]. Н. Марковін також відзначав у своїх працях, що в Запорозжжі "той, хто бере участь у крадіжці, і той, хто зберігає вкрадене, зазнають однакової долі зі злодієм" [7, 21]. Оскільки запорозькі козаки до викрадачів застосовували тілесні покарання, то й особи, які переховували таких злочинців, а також збувальники краденого піддавалися таким самим видам покарання. Д. І. Яворницький наводить приклад покарання запорозькими козаками осіб, причетних до викрадення: "...до ганебного стовпа та київ засуджувались особи, які вчинили крадіжку або сховали вкрадені речі..." [17, 192].

Вважаємо, що відносно переховувачів злочинців, які скоювали умисне вбивство, зраду або інший тяжкий злочин, у Запорозькій Січі застосовувалося найсуворіше покарання — позбавлення життя.

У 1775 р. Запорозьку Січ було ліквідовано, а її землі й населені пункти ввійшли до складу Новоросійського краю. Правосуддя у Новоросії здійснювалося відповідно до російського законодавства. Частина запорозьких козаків після ліквідації Запорозь-

кої Січі покинула межі Російської імперії, перебравшись до Туреччини. У 80-ті рр. XVIII ст. запорозжці поселились у гирлі Дунаю, утворивши Задунайську Січ, яка проіснувала майже півстоліття. Внутрішній устрій Задунайської Січі був багато в чому схожий на устрій у Запорозькій Січі. Задунайська Січ розташовувалася на території Буджакського санджака Силістрійської провінції (вілаєту) Османської імперії й перебувала у підпорядкуванні турецького паші. Керував Січчю кошовий отаман, якого обирала козацька старшина. Правосуддя у Задунайській Січі здійснювалося, напевно, за козацькими "обыкновениями", тобто за тими самими звичаями, що були в Запорозжжі. Найвища судова влада зосереджувалася у руках кошового отамана.

На території Луганської та Донецької областей України проживали громади донських козаків. Після утворення у 1919 р. Донецької губернії УСРР до її складу ввійшла більша частина населених пунктів Донецького, Черкаського, 1-го Донського і Таганрозького (до 1887 р. — Міуський) округів Обл. Війська Донського. Серед них були Каменська, Луганська, Гундоровська, Калитвенська, Усть-Белокалитвенська, Глибокинська станиці, а також міста Таганрог, Олександрівськ-Грушевський (з 1921 р. — місто Шахти) та ін. Ці населені пункти входили до Луганського, Таганрозького й Шахтинського округів Донецької губернії УСРР. У жовтні 1924 р. більша частина населених пунктів Таганрозького й Шахтинського округів увійшли до складу Південно-Східної області (з 16 жовтня 1924 р. — Північнокавказький край) РСФРР. Решту населених пунктів цих округів було включено до складу Луганського й Сталінського округів Донецької губернії УСРР.

Донські козаки на землях нинішньої Луганської та Донецької області України почали з'являтися з кінця XVI ст. Це були вихідці з Московської держави та Речі Посполитої, переважно збігли селяни, солдати, розкольники та ін. Великі поселення донських козаків були по ріці Сіверський Донець і її притоках Айдару, Деркулу, Євсугу, Ковсугу та

ін. Внутрішній устрій донських козаків відзначався самобутнім характером, схожим на устрій запорозьких козаків, і аж до початку XVIII ст. він був відносно самостійним. Донський отаман разом зі старшиною мали всю повноту влади над козаками.

З кінця XVII ст. Московська держава намагалася вибудувати відносини з донськими козаками, яких вона розглядала як колишніх своїх підданих, які покинули межі вітчизни з різних причин, таких як скоєння злочину, втеча від кріпосної залежності або від військової служби тощо. Повернути втікачів московський уряд не мав можливості через віддаленість своїх кордонів від донських поселень, що розташовувалися не тільки уздовж берегів Дону, а й також і найближчих річок, таких як Сіверський Донець, Хопер, Ведмедиця та ін. Московський уряд завжди прагнув обмежити доступ російського населення у донські землі. На Дон могли йти тільки вільні люди, а інших воеводи прикордонних міст повинні були не випускати за межі держави і повертати на колишні місця. На кордоні з землями донських козаків установлювались урядові застави для затримки втікачів. Донські козаки часто надавали допомогу росіянам, які бажали втекти на Дон. Так, наприклад, у відписці від 28 грудня 1645 р. воронезький воевода А. В. Бутурлін просить царя дати указ про те, що робити з козаками, які їхали з Москви на Дон: "...А с Москвы, государь, ан с собою привезли многих беглых ребят, и тех ребят мне, холопу твоему, не объявляли, держали у себя в хороньбе" [13, 464–465].

Московська держава щодо донських козаків прийняла політику співробітництва і залучення їх до вартової та військової служби. Вона була зацікавлена в існуванні донських громад, оскільки вони ставали живою перешкодою від кочівників, які розоряли прикордонні міста, а нерідко проникали всередину країни. Московський уряд задобрював донську старшину, у Москві представники донського посольства отримували щедрі винагороди, а у столицю донських козаків щороку надсилалося жалування та хлібні запаси, а у воєнний час — порох, свинець і зброя.

Велику загрозу від окремих груп донських козаків Московська держава відчувала на торгових шляхах, де чинилися постійні грабіжницькі та розбійні напади на проїжджих російських та іноземних купців, послів, чиновників й інших людей незалежно від їхньої релігійної та національної належності. Інколи розбійники становили загрозу для населених пунктів, які за слабкої охорони зазнавали спустошень. У мирний період через нескінченні грабежі та розбої торгівля між Московською державою і сусідами інколи тимчасово припинялася. У московських документах XVII ст., адресованих донській старшині, таких козаків іменували "зłodійськими", аби вирізнити їх із маси донських козаків, які несли вартову службу або брали участь у воєнних кампаніях, які вела Московська держава.

Московський уряд уживав заходів із протидії злочинам, які скоювали "зłodійські" козаки на кордонах. Через віддаленість козачих містечок від кордонів Московської держави протягом XVI–XVII ст. такі заходи мали м'який характер. Усвідомлюючи, що силовим способом не вдасться знищити розбійні загопи козаків, які переховувалися у безкраїх степах Дикого поля, московський уряд намагається використовувати для цього донську старшину. У грамотах донським отаманам і козакам містилися вмовляння не чинити нападів на торгові каравани, іноземні посольства, не розоряти в мирний час кочовища калмиків, кримських і ногайських татар. У міру посилення свого впливу на донські справи тон московського уряду поступово змінюється. У грамотах другої половини XVII ст. вже були вимоги московської влади здійснити розправу зі "зłodійськими" козаками за своїм звичаєм. Наприклад, у царській грамоті від 4 червня 1659 р. було зазначено: "...а те воровские казаки обявятца у вас на Дону где в Нижних и в Верхних юртах, и вы б тем || воровским казакам [у вас] как обявятца, велели учинить им [смертное] по своему войсковому праву смертную казнь, чтоб, на то смотря иным так не повадно было воровать и наших, великого государя, русских всяких людей грабить и до смерти побивать" [14, 481–482].

У деяких випадках московський уряд тимчасово припиняв поставки жалування та хлібних запасів донським козакам. Тому донська старшина намагалася не дратувати московський уряд. Іноді вона карала активних учасників і керівників розбійних загонів.

Слід зазначити, що багато загонів донських козаків, які промишляли розбоями, не підпорядковувалося донській старшині та військовому кругу. Відомо безліч епізодів, коли розбійні загони козаків нападали на донські містечка і розоряли їх. Особливо страждали населені пункти, де основна частина чоловіків перебувала у воєнних походах і не могла захистити свої житла. Тому донська старшина була зацікавлена у знищенні таких “зłodийських” козаків, які становили загрозу безпеці населення донських громад, і вершило щодо них самостійне правосуддя. Про такі факти донські отамани повідомляли московський уряд. Наприклад, у військовій відписці донського отамана Л. Фролова від 14 квітня 1660 р. про піймання козаків, що крали, зазначалося: “И мы государь, их спрашивали в кругу о том их воровстве, ...мы тех воровских забротчиков, Ваську и Петруньку за такое их воровство повесили...” [14, 657–658].

Найбільшу активність “зłodийські” козаки вивляли у період повстання С. Разіна в 1670–1671 рр. С. Разін відкрито не визнавав над собою влади донських отаманів Черкаського містечка й активно залучав до своїх загонів козаків, які бажали брати участь у його грабінницьких походах. Загони разінських козаків проникали в донецькі козацькі містечка по Сіверському Донцю та його притоках, а також у Слобідську Україну та Гетьманщину, де нападали на місцеве населення. Після придушення разінського повстання окремі загони “зłodийських” козаків продовжували діяти на землях донських козаків, Слобідській Україні та Гетьманщині. У царській грамоті від 8 жовтня 1673 р. донському отаману вказувалося: “... в степи, на реке Донец, объявилось великое воровство, а ворует прежних воров Стенькина собрания Разина казак Миуской, да с ним тогож воровскаго собрания многие люди, человек с 200 и боль-

ше, и проезд от них нашим, ... людем становится труден, ... и вы б атаманы и казаки и все войско Донское... учинили о тех ворех всякой промысел сопча, ... чтоб тех воров переимать и пристанища их разорить” [6, 427]. 14 жовтня 1673 р. про цих розбійників до Посольського приказу повідомляли московські чиновники, що поверталися з Дону: “На Северском Донце объявилось воровство... А грабятъ де те воры на Донце торговых людей, которые ходят на Дон с товарами, с Белгорода, с Оскола, с Маяк и иных украинских городов” [6, 427]. Згодом Міуський зі спільниками перебрався до Запорозької Січі, де видавав одного зі своїх людей за царевича Симеона Олексійовича. 1674 р. кошовий отаман Іван Сірко відправив самозванця у супроводі запорозьких старшин до Москви для встановлення справжнього його походження.

Московський уряд нерідко вимагав від донських отаманів видачі винних у скоєнні злочинів у Московській державі, які ховалися від правосуддя на Дону. Наприклад, в урядовій грамоті від 8 жовтня 1673 р. відзначалося: “...в верховые городки, тамошним атаманам и казакам послать листы, чтобы они беглых ратных людей к себе не принимали, а в пограничные городки не пропускали... с таким подтверждением, чтобы за неисполнение сего указа подверглись ослушники жестокому по вашим казачьим правам наказанию” [6, 427]. Однак донські отамани зазвичай ігнорували такі вимоги. Донська старшина усвідомлювала, що її дії з розшуку цих злочинців і видачі їх московській владі наштовхнеться на активний спротив рядових козаків, які охоче приймали до свого середовища втікачів із Московської держави. На урядові вимоги донська старшина найчастіше відповідала, що знайти зазначених злочинців серед донських козаків їм не вдалося. Козачий звичай “з Дону видачі немає” був непорушним аж до початку XVIII ст.

Крім того, донські козаки брали активну участь у супроводженні збіглих із Московської держави на Дон. Відомо багато випадків, коли за такі послуги донські козаки брали певну плату з утікачів. Поміщики при-

кордонних із землями донських козаків територій скаржились уряду на те, що їхніх селян підмовляють донські козаки тікати на Дон: “Селючки наші, покидаючи помістя й хатинки свої, розійшлися безвісно й розбіглися на Дон і на Хопер і нині бігають безупинно, а підмовляють і проводжають таких біглих людей на Дону донські козаки” [4]. Цілком можливо припустити, що для деяких донських козаків супроводження російських утікачів у донські поселення було дохідною справою.

Аж до другої половини XVIII ст. злочинців серед донських козаків карали за “войсковими обыкновениями”, тобто за звичаєвим правом, як і в Запорозькій Січі. Воно реалізовувалося через такі форми, як станичні та військові круги, а також круги військових загонів козаків, які перебували далеко від своїх жител. Найвища судова влада була в руках отамана, який обирався на військовому крузі. Правосуддя над винними здійснювалося на крузі козаків, де зачитувалося обвинувачення і заслуховувалися свідки.

В. Б. Броневський про суди донських козаків у XVI ст. писав, що “не имея письменных законов и никаких точных постановлений, казаки вместо оных управлялись обычаями, старыми поверьями, на совести и здравом смысле основанными...” [1, 46]. Покарання до злочинців застосовувалося відповідно до тяжкості злочину. За нетяжкі злочини, згідно з козацьким звичаєм, винного “били в кругу ослопьями”. За такі злочини, як зрада, розбої, убивства, винних страчували — вішали або розстрілювали. Найпоширенішою стратою серед донських козаків було утоплення (саджати “в куль, да в воду”). Однак такі покарання застосовувалися зазвичай у випадках, коли злочини скоювалися щодо членів козацької громади. В інших випадках злочинці переховувалися серед населення, яке саме нерідко брало участь у грабунках і розбоях щодо купців, послів та інших проїжджих.

Ступінь участі “зłodійських” козаків у злочинах донська старшина на військовому крузі визначала на свій внутрішній розсуд. Організаторів і керівників розбійних заго-

нів донських козаків зазвичай засуджували до смерті, вирок приводився до виконання відразу ж після оголошення його на військовому крузі. До інших учасників об’єднань “зłodійських” козаків застосовувалося менш тяжке покарання. В основному це були тілесні покарання, конфіскація майна. Є відомості про продаж донськими козаками розбійників у неволю [1, 160]. У пам’яті до Стрілецького приказу від 6 травня 1646 р. наводився приклад покарання у донських козаків: “... учинили себе круг и того вора заводчика Ваську Барабанщика в кругу расстреляли ис пещалей, ... били в кругу ослопы по своему казачьему обычею, как у них на Дону ведетца” [15, 835].

Ставлення до осіб, які надавали притулок розбійним групам, було, очевидно, таким самим, як і в Московській державі й Речі Посполитій. Якщо це були утримувачі “пристаней” розбійних загонів “зłodійських” козаків, то до них застосовувалося покарання, як і до головних “призвідників”, — смертна кара.

Московський уряд міг притягти донських козаків до відповідальності за Соборним Уложенням 1649 р. й іншими узаконеннями, лише коли таких було затримано на території Московської держави за який-небудь злочин і там засуджено, або якщо такого злочинця передавала донська старшина представникам московського уряду. У статтях присяги донських козаків на вірність царю від 1670 р. старшина й козаки зобов’язувалися придушувати серед донських козаків усілякі заворушення і таємні змови проти царя і вітчизни, а головних змовників присилати до Москви, їхніх же спільників “за військовим правом карати смертю” [6, 413]. Так, наприклад, у 1671 р. донська старшина видала московському уряду С. Разіна з його спільниками. Мабуть, це був перший прецедент екстрадиції донського козака московському уряду. До цього часу відомими були випадки засудження донських козаків відповідно до московського законодавства. Але це були випадки, коли їх було заарештовано представниками влади на території Московської держави.

Незважаючи на суворі заборони московського уряду не порушувати миру з Османською імперією і кримським ханом, донські козаки разом із запорозькими козаками протягом XVII ст. зі схвалення своєї старшини й отамана здійснювали морські й сухопутні походи на кримські та ногайські улуси, а також на турецькі морські порти. Здобуте донськими козаками під час воєнних походів проти турок і татар мало великий попит у купців, які спеціально приїжджали до Черкаського містечка з Московської держави: “А которые де казаки с моря пришли на Дон и полон де и всякую добычу учали продавать, и для покупки полоняников и всякие рухляди приезжали на Дон из государевых городов торговые люди из Астрахани, и из Царицына и из иных из многих городов...” [5, 386].

У деяких історичних джерелах є відомості про те, що московські купці брали безпосередню участь в організації козацьких походів на турецькі міста й татарські улуси, а також на російські та українські прикордонні населені пункти, аби потім придбати в них здобуте майно. Так, наприклад, у повідомленні астраханського воеводи Ю. Буйнусова-Ростовського від 1627 р. йшлося про покарання “придержателей”, які скуповували награбоване у “зłodійських” козаків і постачали їм зброю та боеприпаси: “... а торговых де, государь, людей, которые с теми же ворами зимовали и торговали с ними у казаков покупали ясырь, а казакам продавали зелье и свинец, и тех де, государь, торговых людей донские казаки били ж и грабили...” [6, 199].

Траплялись випадки, коли купці давали зброю козакам за умови отримання третини або половини здобутого під час воєнних походів чи розбоїв. Так, у пам’яті з приказу Казанського палацу до Посольського приказу від 15 вересня 1685 р. знаходимо таке: “... А которые де купеческие люди приезжают к ним с Воронежа и с Ельца и из иных украинских городов с запасы и со всякими товары, и они де привозят порох и свинец тайным обычаем многое число и с ними в походы ходят и ружье им на ссуду дают из полу и из трети” [6, 579].

Після приходу до влади Петра I в Московській державі розпочався процес соціально-економічних перетворень. Петро I запроваджував державні реформи, що торкалися майже всіх верств населення. Незадоволені політикою Петра I знаходили притулок на землях донських козаків. Багато з них селилися по притоках ріки Сіверський Донець. Вони поповняли козацькі містечка по річках Бахмуту, Айдару, Євсугу, Ковсугу, Деркулу. Козацькі поселення по цих річках входили до сфери впливу адміністрації донських козаків, яка розміщувалася у місті Черкаську. На початку XVIII ст. донські містечка поповнилися великою кількістю вихідців із Московської держави. Місцеве населення приймало у свою спільноту збіглих селян, солдатів, рекрутів, розкольників (переважно старообрядців), опальних стрільців й усіх тих, хто ховався від московського правосуддя. Завдяки значному припливу нового населення донські громади могли протистояти набігам кочівників, а також загонам “зłodійських” козаків. Разом із тим нерідко жителі таких містечок надавали притулок розбійникам і брали участь у “наїздах” на сусідні козацькі поселення.

На початку XVIII ст. московський уряд зобов’язав донську старшину й козаків не приймати до своїх громад утікачів із Московської держави під страхом страти отамана разом із трьома найкращими людьми того містечка, де будуть переховуватися втікачі, а сам населений пункт підлягав розоренню: “... в котором городке... новопришлые люди у кого за утайкою в батраках или на пчельниках и на мельницах явятца и в Русь в прежнее их места высланы, не будут, а нам... Войску Донскому, о том будет ведомо, и за то станице той — атаману и с ним лутчим трем человеком у нас... в Черкаском учинена будет смертная казнь, а станица та будет разорена, и от юрта от казано” [2].

Давній козачий звичай “з Дону видачі немає” Петро I повністю ліквідував. Разом із тим на землях Війська Донського продовжували знаходити притулок утікачі. Російський уряд періодично посилав на донські

землі військові команди для розшуку збіглих і повернення їх до колишніх місць [10, 51, 57, 66, 99–101, 118]. Після поразки булавинського повстання 1707–1709 рр. російське законодавство стало поступово проникати на території донських козаків. З березня 1721 р. їхні справи було підпорядковано відомству Військової колегії [11, 367]. Вибірність отамана було припинено, а замість військового круга було пізніше впроваджено військову канцелярію. Укази й інші правові документи російського уряду направлялися донському отаману в Черкаськ, де на військовому крузі їх зачитували. Донська старшина у своїх військових грамотах повідомляла козаці містечка про вимоги російського уряду.

Аж до другої половини XVIII ст. злочини донських козаків розглядалися на станічних кругах і військовому крузі. У 1740-х роках замість військового круга згадується військова канцелярія. Найнебезпечніші злочини козаків розглядалися у Військовій колегії: “Внутренние их дела между ими суд и расправа чинить по древнему их Козацкому обикновению в Войсковой Канцелярии, и в собранных их кругах; о важных преступлениях от Войсковаго Атамана со всем Войском отпискам Военная Коллегия определяет...” [12, 127]. Звичаєве право серед донських козаків мало поширення аж до кінця XVIII ст. За слушним зауваженням Г. Г. Небрятенка, в умовах засилля у присутствених місцях військових старшин і відсутності “писаного” законодавства застосовувалося серед донських козаків звичаєве право до кінця XVIII ст. перетворилося в інструмент беззаконня можновладців [9]. 14 лютого 1775 р. в землях Війська Донського було запроваджено військовий цивільний уряд, який повинен був займатися внутрішнім устроєм та управлінням донських козаків. До компетентності цього органу управління входило розслідування і судовий розгляд справ про злочини, скоєні на території Війська Донського [3, 53–55]. Судді цивільного уряду, розглядаючи справи про злочини, зобов'язані були керуватися не звичаєвим правом, яке ще мало поширення у Війську

Донському, а нормами законодавства Російської імперії.

Отже, кримінальне право, що застосовувалося протягом XVI–XVIII ст. у Запорозькій Січі та в землях донських козаків, було схожим. У запорозьких та донських козаків не було писаного права. Козачі судді керувалися при визначенні свого вироку звичаєвим правом (“військовими звичаями”, “козацкими обикновениями”). Відповідно, до співучасників злочину та причетних до злочину осіб покарання застосовувалося залежно від тяжкості скоєного злочину та небезпеки, яку він становив для устоїв, що сформувалися у козацькому середовищі.

Література

1. Броневский В. Б. История Донского войска. Книга в 4-х частях. Ч. 1: Начало и происхождение Донских Казаков (1520–1540 гг.) / В. Б. Броневский. — СПб.: Типография Экспедиции заготовления государственных бумаг, 1834. — 339 с.
2. Буганов В. И. Булавин / В. И. Буганов. — М.: Молодая гвардия, 1988. — 316 с.
3. Доклад Военной Коллегии вице-президента Потемкина от 14 февраля 1775 г. “Об учреждении Гражданскаго Правительства в пределах Войска Донскаго для правления Земских дел” // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649–1825 гг.: В 45 т. Т. XX. 1775–1780. — СПб.: Тип. II Отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. — № 14251. — С. 53–55.
4. Задонский Н. А. Донская либерия: Исторические хроники / Н. А. Задонский. — Воронеж: Центрально-Черноземное книж. издат., 1983. — 383 с.
5. Историческое описание земли Войска Донского / [сост. В. Д. Сухоруков]. — Новочеркасск: 2-е изд. Областного войска Донского Статистического Комитета; Изд.: Частная Донская Типография, 1903. — 471 с.
6. Историческое описание земли Войска Донского. В 2-х томах / [сост. В. Д. Сухоруков]. — Т. 1. — Новочеркасск: Войсковой статистический комитет, 1869. — 608 с.
7. Марковин Н. Очерк истории запорожского казачества / Н. Марковин. — СПб.: Типография Ф. С. Сущинского. — 1878. — 78 с.
8. Миллер Г. Ф. Исторические отношения о Малороссии и малороссиянах / Г. Ф. Миллер. — М.: Университет. типогр. — 1846. — 92 с.
9. Небрятенко Г. Г. Институционально-правовая практика становления региональной власти в Землях

Войска Донского на рубеже XVIII—XIX вв. // Сайт “Вольная станица”. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://fstanitsa.ru/thegoldenage/vlast-na-donupa-rubezhe-xviii-xix-vv>

10. *Опись казачьих дел Московского отделения общего архива Главного штаба* / [сост. есаул И. И. Дмитренко]. — СПб.: Издат. Военно-Ученого Комитета Главного Штаба, 1899. — 599 с.

11. *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание 1-е. 1 марта 1649—1825 гг.*: В 45 т. Том VI. 1720—1722. — СПб.: Тип. II Отд-ния Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. — № 3750. — С. 367.

12. Ригельман А. История, или повествование о Донских казаках, отколыи когда они начало свое имеют, и в какое время и из каких людей на Дону поселились, какие их были дела и чем прославились и проч. / А. Ригельман. — М.: Университет. типогр., 1846. — 165 с.

13. *Русская историческая библиотека, издаваемая Императорской Археографической комиссией. Т. XXVI. Донские дела. Кн. 3.* — СПб.: Типогр. Главного Управления Уделов, 1909. — 657 с.

14. *Русская историческая библиотека, издаваемая Императорской Археографической комиссией. Т. XXXIV. Донские дела. Кн. 5.* — Петроград: Типогр. министерства земледелия, 1917. — 608 с.

15. *Русская историческая библиотека, издаваемая Императорской Археографической комиссией. Т. XXIV. Донские дела. Кн. 2.* — СПб.: Типогр. Главного Управления Уделов, 1906. — 685 с.

16. Скальковский А. А. Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII ст. 1733—1768 / А. А. Скальковский. — Одесса: Городская типогр., 1845. — 239 с.

17. Яворницкий Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3-х т. / Д. І. Яворницький; [редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) та ін.]. — Т. 1. — К.: Наук. думка. — 1990. — 592 с.

Кримінальне право у Запорозькій Січі та в землях донських козаків протягом XVI—XVIII ст. було схожим. За відсутністю у запорозьких та донських козаків писаного права козачі судді керувалися при визначенні свого вироку звичаєвим правом.

Уголовное право в Запорожской Сечи и в землях донских казаков в течение XVI—XVIII веков было похожем. За отсутствием у запорожских и донских казаков писаного права казачьи судьи руководствовались при определении своего приговора обычным правом.

Criminal law in the Zaporozhian Sich and lands Don Cossacks during the XVI—XVIII centuries were similar. In the absence of Zaporozhian and Don Cossacks Cossack written law judges were guided in determining his sentence customary law.

Надійшла 11 вересня 2013 р.